

บทที่ ๒

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดตราด

ตราด เป็นเมืองสุดท้ายทางทะเลด้านทิศตะวันออกของประเทศไทย มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่ละติจูดระหว่าง ๑๑ - ๑๒ องศาเหนือ และลองจิจูด ๑๐๒ องศาตะวันออก ระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดตราดประมาณ ๓๑๕ กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๒,๘๖๒.๖ ตารางกิโลเมตร และพื้นที่ตามเขตการปกครองทางทะเลประมาณ ๗,๒๕๗.๖ ตารางกิโลเมตร ผังทะเลยาวประมาณ ๑๖๕ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงและประเทศเพื่อนบ้านดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอลុងจังหวัดจันทบุรีและประเทศกัมพูชา
ทิศใต้	ติดต่อกับอ่าวไทยและน่านน้ำทะเลประเทศกัมพูชา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับประเทศกัมพูชา มีทิวเขาบรรทัดเป็นแนวกันเขตแดน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอลុង จังหวัดจันทบุรี

ภูมิประเทศของจังหวัดตราด มีอาณาบริเวณทั้งที่เป็นแผ่นดินและพื้นน้ำ ประกอบด้วยเทือกเขาสูงอุดมด้วยป่าเบญจพรรณแลป่าดิบทางด้านตะวันออก ส่วนบริเวณหมู่เกาะต่างๆ ทางด้านใต้มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงเช่นเดียวกัน ตอนเหนือเป็นที่ราบบริเวณภูเขา ตอนกลางคืนจะเป็นที่ราบลุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์แล้วลาดลงเป็นที่ราบต่ำชายฝั่งทะเล กล่าวได้ว่าลักษณะของภูมิประเทศที่ปรากฏเด่นชัด คือ ที่ราบบริเวณลุ่มน้ำ ที่ราบต่ำชายฝั่งทะเล ที่ราบบริเวณภูเขาและที่สูงบริเวณภูเขา แต่ละบริเวณมีความแตกต่างกันจึงทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันไปด้วย

๒.๑ ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

เมืองตราดนี้จะตั้งขึ้นในรัชกาลใดไม่ปรากฏหลักฐานอันแน่นอน ปรากฏหลักฐานครั้งแรกจากแผนที่สมัยกรุงศรีอยุธยา เรียกว่า “ บ้านบางพระ ” ต่อมาในสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๘) ปรากฏหลักฐานชื่อ เมืองตราด อยู่ในทำเนียบหัวเมืองขึ้นตรงต่อเจ้าพระยาศรีธรรมราชเดโชชาติ สังกัดอยู่ในฝ่ายต่างประเทศซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการคลังด้วย

ในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ปรากฏความตอนหนึ่งว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกรีธากองทัพเข้าปราบปรามพระยาจันทบุรี ณ จังหวัดจันทบุรีราบคาบแล้ว ได้ยาดราชขบวนทัพมาพักที่จังหวัดตราด ในขณะที่กำลังรวบรวมกำลังทหารอยู่นั้น ทราบข่าวว่ามีพ่อค้าเรือสำเภาจีนได้นำสินค้ามาเข้าสู่ประเทศสยาม จอดทอดสมอพักอยู่ที่ปากอ่าวเมืองตราด เป็นหลายลำแล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้มีรับสั่งให้ข้าหลวงออกไปเกลี้ยกล่อมนายสำเภาจีน แต่นายสำเภาจีนไม่ยอมเข้าด้วย ข้ายังยิงข้าหลวงสำแดงตนเป็นปรปักษ์ จึงกลับมากราบทูลตามเหตุที่เกิดขึ้น เมื่อทรงทราบแล้วรีบจัดกองทัพเรือยกไปล้อมสำเภาจีนไว้คืนหนึ่ง เมื่อทรงเห็นว่า นายสำเภาจีนไม่ยอมอ่อนน้อม จึงได้เข้ารบยิงปืนโต้ตอบกันถึงครึ่งวัน พลข้าหลวงปืนขึ้นสำเภาก็ไล่ฆ่าฟันจันทายหลายคน จีนจึงยอมสวามิภักดิ์ได้รวบรวมกำลังและเสบียงอาหารของพ่อค้าสำเภาจีนทั้งหมด นายสำเภาจีนนี้ชื่อเจียม เมื่อยอมอ่อนน้อมแล้วได้ถวายลูกสาวแก่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคนหนึ่ง ครั้นแล้วพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงเคลื่อนขบวนทัพเรือกลับไปเมืองจันทบุรี ต่อมาได้ยกกองทัพเรือเข้าไปสู่ปากน้ำเจ้าพระยา เมื่อตีกองทัพมาแตกพ่ายแล้ว จึงได้ตั้งพระองค์ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน^๖

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงชุบเลี้ยงเจ้านายญวนพระองค์หนึ่งคือ “ องเชียงสือ ” และในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ ปรากฏว่าองค์เชียงสือนั้นกลับไปยังประเทศญวนเพื่อเอาเมืองคืน และในการไปขององเชียงสือนั้นปรากฏว่าได้หลบหนีมาอยู่ที่เมืองตราดเป็นเวลานานถึง ๒ ปี และต่อมา องจวงจึงได้พาไปอยู่ที่ปากน้ำเมืองปาดัก

ต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นระยะที่มีราชการทัพเกี่ยวกับญวน ลาว และเขมรติดต่อกันเป็นเวลายาวนาน ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าเมืองตราดได้เข้าร่วมกับราชการทัพนี้ตลอดเวลา และมีเหตุการณ์เกี่ยวกับวีรกรรมของทางเมืองตราดปรากฏอยู่ด้วยมากมาย

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นอันเป็นเหตุให้ชาวตราดมีอาจลิมได้ในหน้าประวัติศาสตร์ของจังหวัดตราดคือ เหตุการณ์ที่กองทหารฝรั่งเศสเข้ายึดเมืองตราด ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสืบเนื่องมาจากการเกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส อันมีสาเหตุมาจากการผิดข้อหมองใจกันด้วยเรื่องอาณาเขตดินแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง โดยที่ฝรั่งเศสได้กล่าวหาว่ารัฐบาลฝ่ายไทยได้ส่งลำเข้าไปในดินแดนนั้นอยู่ในความปกครองของฝรั่งเศส ส่วนทางฝ่ายรัฐบาลไทยก็อ้างสิทธิ์ในการปกครองดินแดนนี้เช่นกัน และได้ได้ว่าฝ่ายฝรั่งเศสได้รุกรานเจ้าพนักงานฝ่ายไทยก่อนฝ่ายไทยจึงจำต้องตอบโต้บ้าง มูลกรณี

^๖ เมืองตราดนี้ พวกจีนเรียกว่า เมืองตองใจ คือเมืองทุ่งใหญ่ นั่นเอง

^๗ พระบริหารเทพธานี. “ประวัติจังหวัดตราด” นาวิกศาสตร์ ปีที่ ๑๘ เล่ม ๗ กรกฎาคม ๒๔๗๘ หน้า ๒๖.

อันเป็นข้อโต้แย้งกันเนื่องด้วยเรื่องดินแดนริมฝั่งแม่น้ำโขงนั่นเอง จึงเป็นสาเหตุอันใหญ่หลวงที่ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสต้องส่งกำลังเรือรบเข้ามาประกาศปิดปากอ่าวน่านน้ำเจ้าพระยา ในครั้งนั้น กองเรือรบฝรั่งเศสฝ่ายไทยเราได้มีการใช้กระสุนปืนยิงโต้ตอบซึ่งกันและกันที่ปากน้ำเจ้าพระยา

ด้วยเหตุที่รัฐบาลฝ่ายไทยไม่มีความปรารถนาที่จะให้เรื่องราวลูกกลมใหญ่โตถึงกับเป็นการสงครามขึ้น จึงเห็นควรรักษาความสงบและอนุโลมผ่อนผัน ฉะนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ รัฐบาลของทั้งสองฝ่ายจึงได้พุดจาประนีประนอมทำความตกลงต่อกัน โดยฝ่ายฝรั่งเศสได้ยื่นคำขาดตั้งข้อเรียกร้องต่อฝ่ายไทยหลายข้อ ผลที่สุดฝ่ายไทยจำต้องยอมตามความต้องการรวมทั้งยินยอมให้รัฐบาลฝรั่งเศสยึดเอาจังหวัดจันทบุรีไว้เป็นประกันชั่วคราวด้วย^๙ ฝรั่งเศสได้ยึดจันทบุรีอยู่เป็นเวลาถึง ๑๑ ปีเศษ จึงได้ทำสัญญากันเป็นครั้งแรก ตามสัญญาฉบับนี้มีความโดยย่อคือ รัฐบาลไทยยอมยกดินแดนจังหวัดตราดและเกาะทั้งหลายภายใต้แหลมสิงลงไปจนถึงจังหวัดประจันตคีรีเขต (เกาะกง) ให้แก่รัฐบาลฝรั่งเศสถือสิทธิปกครอง และอาศัยเหตุผลและข้อตกลงดังกล่าวนี้ ฝรั่งเศสจึงยอมถอนกองทหารที่ประจำอยู่ที่จันทบุรี ย้ายไปตั้งอยู่ที่จังหวัดตราดต่อไป^{๑๐}

ย่างเข้าปี ร.ศ.๑๒๒ แห่งการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์นั่นเอง ฝรั่งเศสได้ให้สัตยาบันที่กรุงปารีส เมื่อเดือนธันวาคม ๒๔๔๗ มีผลให้จังหวัดตราดและบรรดาเกาะทั้งหลายภายใต้แหลมสิงไปต้องตกไปเป็นของฝรั่งเศส จากหลักฐานสัญญาลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๖ ไม่มีข้อความใดระบุการครอบครองจังหวัดตราดไว้เลย แต่ในข้อ ๓ แห่งสัญญาระบุไว้ว่า รัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยต่างจะตั้งข้าหลวงผสมกันออกไปทำการกำหนดเขตแดน และได้มีการกำหนดปักปันเขตแดนกันตรงแหลมสิง (ในตำบลบางปิด อำเภอแหลมงอบ) จึงดูเหมือนว่าฝรั่งเศสได้สิทธิในการครอบครองเมืองตราดแทนจันทบุรี^{๑๑}

เมื่อข่าวการยึดครองของฝรั่งเศสแพร่สะพัดรู้ไปถึงราษฎร ต่างก็ตกใจและเกิดการอพยพ แต่ด้วยเดชพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระปรีชาสามารถ และสายพระเนตรที่ยาวไกล จึงได้ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายในบ้านเมือง ความพยายามของพระองค์ท่านที่จะประวิงเวลาให้เมืองตราดคงอยู่ในพระราชอาณาจักรไว้ผล ฝ่ายไทยจึงต้องยอมมอบเมืองตราดให้แก่ฝรั่งเศสแน่นอน ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๔๔๗

^๙ หลวงสาครคชเขตต์. จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี. (กรุงเทพฯ: ต้นอ้อแกรมมี, ๒๕๓๔.) หน้า ๗๒ - ๗๓.

^{๑๐} หลวงสาครคชเขตต์. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๖ - ๗๗.

^{๑๑} สำนักงานจังหวัดตราด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดตราด. (กรุงเทพฯ: อักษรสมัย, ๒๕๒๗.) หน้า ๓๒.

การปกครองเมืองตราดภายหลังจากที่ฝรั่งเศสเข้าปกครองเมืองตราดนั้น ทางฝรั่งเศสให้มี " เรสิดัง " เป็นผู้ปกครอง คล้ายกับข้าหลวงกำกับราชการ มีหน้าที่ปกครองบังคับบัญชาเหนือเจ้าพนักงานฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนทั้งปวง ตลอดจนมีอำนาจในการพิจารณา คดีแพ่งและอาญาด้วย มองซิเออร์ซิมง มองซิเออร์เปเซีย และแคสตะแย อยู่ถึงเดือน พฤษภาคมจึงลากลับ มองซิเออร์ริชอม เลขานุการเป็นผู้รั้งเรสิดัง ทางฝ่ายองครีสวัสดิ์ ได้จัดตั้งขุนนางเขมร ชื่อ พระยาสุรศักดิ์วารินทร์ (พรม) มาเป็นเจ้าเมือง พระนรินทร์ฤทธิศักดิ์ (ยัง) มาเป็นปลัดเมือง มีทหารเขมรมาอยู่ราว ๑๐๐ คน และฝรั่งเศสได้จัดทหารญวนกำปะนัง พร้อมด้วยนายร้อยฝรั่งเศสมาอยู่ประจำการ เดิมพวกญวนอยู่ในเมืองแต่ประพฤติตนเกะกะมาก ฝรั่งเศสจึงย้ายให้ไปอยู่เสียที่แหลมงอบ แต่ทหารเขมรนั้นยังคงอยู่ในเมืองกึ่งหนึ่ง ไปรักษาการ อยู่ตามลำคลองใหญ่กึ่งหนึ่ง^{๑๑} การยกทหารมาตั้งที่เมืองตราดนี้สร้างความเดือดร้อนแก่ชาว ตราดมากดังปรากฏความในนิราศเมืองตราด ของหลวงรามทิพรจน์ ว่า

	นิราศร้างห่างตราดอนาถแสน
ด้วยเคราะห์กรรมจำพรากต้องจากแดน	กำสรดแสนเวทนาน้ำตานอง
อนิจจาเอ๋ยเคยพักนักเรศ	ฝรั่งเศสจะมาเข้าเป็นเจ้าของ
เกรงมนุษย์ทุกข์จริตมาคิดปอง	เข้าครอบครองแล้วเห็นไม่เป็นการ ^{๑๒}

ต่อมาเมื่อรัฐบาลสยามกับฝรั่งเศส ได้ตกลงทำสัญญาแบ่งปันดินแดนกันขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง คือสัญญาลงวันที่ ๒๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕^{๑๓} (พ.ศ. ๒๔๔๙) นั้น ตามสัญญาฉบับนี้มีใจความว่า ฝรั่งเศสจะยอมคืนจังหวัดตราดและเกาะทั้งหลายภายใต้แหลมสิงลงไปจนถึง เกาะกูดให้แก่รัฐบาลสยาม ฉะนั้นก่อนที่จะมีการรับส่งดินแดนให้แก่กันตามความสัญญาข้อนี้ รัฐบาลทั้งสองฝ่ายจึงแต่งตั้งให้มี ข้าหลวงออกไปส่งและรับมอบดินแดนคืนต่อกัน ณ ที่จังหวัดตราด รัฐบาลทั้งสองฝ่ายได้กำหนดว่า การรับและส่งคืนดินแดนให้แก่กันนั้นจะกระทำ ณ จังหวัดตราด ในวันที่ ๖ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐)

^{๑๑} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ ๕ ฝ. ๒๑/๒๔ รายงานพระยาศรีสทเทพไปรับมอบเมืองตราดจากฝรั่งเศส และเรื่องคิดจัดการเมืองตราด ๑๖ ก.ค.- ๓ ก.ย. ๑๒๖. (อ้างถึงใน สวรรค์ สุวรรณโชติ. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๖)

^{๑๒} หลวงรามทิพรจน์. นิราศเมืองตราด. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘ .) หน้า ๑.

^{๑๓} วันที่ ๒๓ มีนาคม ศก ๑๒๕ นี้ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๕๑๔ นายเจียร จินตกานนท์ นายกเทศมนตรีเมืองตราดในขณะนั้น ได้เสนอต่อสภาจังหวัดให้จัดให้วันนี้เป็นวันสำคัญของจังหวัดตราด ประจำปีทุก ๆ ปีไป ซึ่งทางจังหวัดพิจารณาแล้วเห็นพ้องกับมติของสภาจังหวัด โดยให้ถือเอาวันที่ ๒๓ มีนาคมของทุกปี เป็นวันสำคัญของจังหวัด และให้เรียกว่า "วันตราดรำลึก" (ประกาศจังหวัดตราด เรื่อง วันตราดรำลึก ลงวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๔.)

๒.๒ สภาพสังคมและวัฒนธรรม

๒.๒.๑ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดตราด

ไทย

ชนชาติไทยซึ่งพูดภาษาไทยมาแต่เดิมนั้นอาศัยอยู่ในดินแดนจังหวัดตราดมาก่อนและมากกว่าชาติอื่นๆ จากหลักฐานวัดโบราณและชื่อบ้านในตำบลต่างๆ เช่นบ้านบางพระ บ้านปลายคลอง บ้านหนองคันทรัง เป็นต้น อย่างไรก็ตามถิ่นฐานของต้นตระกูลชาวตราดนั้นไม่ได้อยู่ในจังหวัดนี้ แต่มีถิ่นวงศ์ตระกูลอยู่ทางบ้านลาดพลี (ราชบุรี) ชาวบ้านลาดพลีนี้ได้พากันอพยพหนีกองทัพพม่ามาหลายร้อยครัว จะเป็นสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือกรุงธนบุรีระบุไม่ได้แน่ชัด เมื่อพวกต้นตระกูลอพยพมาถึงเมืองตราด ซึ่งเวลานั้นเป็นป่าอยู่แต่เป็นตำบลที่มีพลเมืองอยู่แน่นหนากว่าที่อื่นๆ และมีคนไทยมากกว่าชาติอื่น^{๑๔}

จีน

ชนชาติจีนแต่เดิมเดินทางมากับเรือสำเภาเพื่อค้าขาย ต่อมาได้อพยพเข้ามาอยู่เพราะเห็นทำเลการทำมาหากินเลี้ยงชีพดีกว่าบ้านเมืองของตัว นอกจากที่มาตามลำพังนี้แล้ว บางกลุ่มถูกกวาดต้อนมาเป็นคราวๆ เนื่องจากไทยยกกองทัพไปรบกับญวนและเขมร เมื่อสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์^{๑๕} ชาวจีนส่วนใหญ่ในเมืองตราดนี้เป็นจีนแต้จิ๋ว (โดยพิจารณาจากภาษาจีนที่กลายมาเป็นภาษาถิ่นจังหวัดตราด)

แขก

ชนชาติแขกในจังหวัดตราดนี้เป็นแขกมลายูหรือแขกพวกเดียวกันกับแขกครัว ครั้งแรกได้มาอยู่ที่ตำบลน้ำเชี่ยวแห่งเดียว ต่อมาภายหลังมีจำนวนมากขึ้นได้แยกย้ายไปอยู่ที่บ้านยายม่อม ทั้งสองแห่งนี้อยู่ชายทะเลในตำบลแหลมงอบ อำเภอเกาะช้าง (ปัจจุบันเป็นกิ่งอำเภอเกาะช้าง) ภายหลังได้แยกย้ายไปอยู่บ้านแหลมตาพันริมชายทะเลในตำบลอ่าวญวน อำเภอบางพระอีก แต่บ่อยครั้ง ต้นตระกูลของแขกพวกนี้ แต่แรกเริ่มเดิมทีเชื่อว่าไม่ได้อยู่ในตำบลน้ำเชี่ยว จะมีถิ่นฐานบ้านเมืองอยู่ที่ใดบ้างไม่มีผู้ยืนยันแน่นอน ได้สันนิษฐานตามเหตุการณ์ประกอบกับชนชาติแขกที่มีอยู่คงได้ความว่า เขาพวกนี้ได้ถูกกวาดต้อนครอบครัวเข้า

^{๑๔} พระบริหารเทพธานี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

^{๑๕} พระบริหารเทพธานี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

มาในรัชกาลที่ ๓ ตอนสงครามเขมรและญวน ครั้งนั้นเรือเจ้าพระยาพระคลังและทัพบกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เมื่อได้ชัยชนะแก่หัวเมืองต่างๆ ในประเทศเขมรและญวนแล้ว พลเมืองได้ถูกกวาดต้อนส่งเข้ามาในพระราชอาณาเขตสยามที่ละคราวโดยทางทัพเรือ เชื่อว่าคงถูกแยกย้าย แบ่งให้มาอยู่ในตำบลน้ำเขียว และแบ่งนำส่งไปที่กรุงเทพฯ หรือที่หัวเมืองอื่นๆ บ้าง สำหรับในจังหวัดตราดได้อยู่ในตำบลน้ำเขียวต่อมา พวกฟ้องของแขกที่ถูกกวาดต้อนแต่ครั้งที่ยังอยู่ในเมืองเขมรและญวนทราบข่าวทางนี้มีที่อยู่เป็นสุขและการทำมาหากินเจริญดี จึงได้พากันมาหาเลี้ยงชีพอยู่ในจังหวัด^{๑๖}

ญวน

ชนชาติญวนนี้แต่เดิมไม่ปรากฏแหล่งอยู่ที่ใด จังหวัดใดบ้าง นอกจากกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ว่า เมื่อองเชียงสือหนีจากกรุงเทพฯ มาโดยเรือใบได้มาพักที่เกาะกูด อำเภอเกาะช้าง (ปัจจุบันคือ กิ่งอำเภอเกาะช้าง) นอกจากนี้ยังมีกฎหมายเกี่ยวกับญวน สองแห่งคือเขาญวนแห่งหนึ่ง และอ่าวญวนอีกแห่งหนึ่ง ที่เขาญวนนั้นได้เคยมีญวนอพยพมาจากไหนไม่ทราบ มาพักอยู่ที่เชิงเขาวัดเขาญวน (วัดคีรีวิหาร) ตำบลซำรากหลายสิบครัว เขานี้เดิมชื่ออย่างไรไม่ปรากฏแต่เมื่อญวนมาตั้งบ้านเรือนแล้วจึงเรียกกันว่าเขาญวน ส่วนที่ตำบลอ่าวญวนนั้นสันนิษฐานว่าเมื่อไทยยกกองทัพไปทำสงครามกับญวนมีชัยชนะมาแล้วได้กวาดต้อนพลเมืองชาติญวนเข้ามาแล้วเรือที่บรรทุกมาคงจอดทอดสมอ จึงเรียกกันว่าอ่าวญวน ส่วนญวนในตำบลบางพระ ได้ถูกกวาดต้อนมาในคราวที่ไทยชนะสงครามกับญวนที่มีเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นแม่ทัพแล้วได้กวาดต้อนพลเมืองมาซึ่งรวมถึงชาวญวนด้วยนอกจากนั้นจึงขนไปจังหวัดจันทบุรี ญวนที่อยู่ในจังหวัดตราดและจันทบุรีนี้เชื่อว่ามีเชื้อสายญวนกำปอด^{๑๗} อย่างไรก็ตามก็ตีพบว่าในจังหวัดตราดและจันทบุรียังมีตระกูลที่ชื่อว่า “อานามพงศ์” ซึ่งแปลว่า วงศ์ของชาวอานาม คือญวน อีกด้วย

มอญ

ชนชาติมอญในจังหวัดตราดเป็นกลุ่มที่เข้ามาพร้อมกับคนไทยกลุ่มดั้งเดิมที่มาตั้งถิ่นฐานในเมืองตราดในสมัยกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันยังหาหลักฐานบุคคลไม่พบเท่าที่ปรากฏหลักฐานคือ ภูมินาม “บ้านหนองคอกมอญ” ที่ตำบลเนินทราย อ.เมือง จ.ตราด และคำนิยมเรื่องการปักเสาไม้ยอดเป็นหงส์ไว้หน้าอุโบสถตามวัดในจังหวัดตราด นอกจากนี้สำเนียงพูดในภาษาถิ่นจังหวัดตราดก็คล้ายกับสำเนียงพูดในภาษามอญ ทั้งการเล่นที่นิยมมากในจังหวัดตราดคือ

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๓๖.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๓๗.

สะบ้าล้อ ก็เป็นการละเล่นที่นิยมในหมู่ชาวมอญ พบว่าตระกูลเก่าของชาวมอญในจังหวัดตราด และจันทบุรีคือตระกูล “รามัญอุตม” และ “รามัญวงศ์” ^{๑๔}

กุกุหล่า หรือ ต้องสู้

ชาวกุกุหล่า หรือต้องสู้ นั้นปรากฏความในพระราชพงศาวดารพม่าว่า เป็นชาวกะเหรี่ยงประเภทหนึ่ง มาจากเมืองสะโตงด้านตะวันออกสุดของพม่า ใช้ภาษากะเหรี่ยงผสมกับภาษาพม่า แต่โดยทั่วไปคนไทยเชื่อว่ากุกุหล่าน่าจะเป็นพวกไทใหญ่และมักจะเห็นชาวกุกุหล่าในฐานะที่เป็นพ่อค้าเร่ที่มาซื้อขายสินค้าในประเทศไทย^{๑๕} พวกกุกุหล่านี้เข้ามาในจังหวัดตราดเมื่อประมาณสมัยรัชกาลที่ ๒ เพราะในสมัยนั้นมีความต้องการพลอยเพื่อใช้ประดับเครื่องราชูปโภคเครื่องราชกกุธภัณฑ์ต่างๆ จึงส่งพวกกุกุหล่าออกมาสำรวจและขุดค้นหาพลอยในท้องที่อำเภอเขาสมิงและอำเภอบ่อไร่ในปัจจุบัน พวกกุกุหล่าจึงอาศัยอยู่ตามแหล่งแร่พลอยต่างๆ เช่นบ้านนางว อำเภอเขาสมิง บ้านบ่อไร่ และบ้านตากแว้ง อำเภอบ่อไร่^{๑๖}

ชอง

ชองเป็นชนพื้นเมืองของจังหวัดตราด มีภูมิลำเนาอยู่ตามชายแดนและเชิงเขา ชอบทำมาหากินอยู่ตามป่าเขา เช่น ทำไร่ ทำนาตามเชิงเขา ระหว่างเขา นับถือพระพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการนับถือผี พบว่าชาวชองตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอเขาสมิง โดยเฉพาะตำบลเขาสมิง กับตำบลท่าโสม อำเภอเมือง อำเภอบ่อไร่ เป็นต้น ชองที่อยู่ใกล้กับชนชาติไทยได้คิดดัดแปลงธรรมเนียมและภาษาเป็นไทยไปแล้ว^{๑๗}

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๔} อภิลักษณ์ เกษมผลกุล. “มอญในเมืองตราด” ประชาชาติ. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๓๙๗ เดือน ๑ - ๑๕ มกราคม ๒๕๔๘. หน้า ๕.

^{๑๕} คณินันต์ จันทบุตร. “ชนกุกุหล่า บ้านโนนใหญ่ ตำบลก้อเอ อำเภอบ่อไร่ จังหวัดอุบลราชธานี” ใน วัฒนธรรมกับการพัฒนา ทางเลือกของสังคมไทย เล่มที่ ๒ ชนเผ่าไทยอีสาน. (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑.) หน้า ๒๗.

^{๑๖} วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดตราด. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒.) หน้า ๒๕.

^{๑๗} พระบริหารเทพธานี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

ซำเร หรือ สำเร หรือสำเหร่

ชาวสำเรเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีเชื้อสายใกล้เคียงกับกลุ่มของ มีรูปร่างคล้ายพวกของ คือรูปร่างเล็ก ผิวคล้ำ ผมหยิก สันนิษฐานจากภาษาที่ใช้พูด คือภาษาสำเร เป็นภาษาตระกูลมอญ – เขมร สาขาเบียร์อิค^{๒๒} กลุ่มชาติพันธุ์นี้ยังไม่มี ความชัดเจนว่าตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองตราดมาแต่ดั้งเดิมหรือไม่ หรืออพยพมาจากประเทศกัมพูชา เพราะปรากฏว่าที่บริเวณเขาพนมกระวาน ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศกัมพูชาก็พบว่ามีผู้พูดภาษาสำเรด้วย^{๒๓} ริง คำว่า สำเร นี้เป็นคำที่คนอื่นเรียก แต่คนกลุ่มนี้เรียกตัวเองว่า กุย หรือ โกย เขมรเรียกว่า ส่อม แร (สฺเร) ซึ่งแผลงมาจาก แสร ซึ่งแปลว่านา อาจหมายถึงไพร่นา^{๒๔} ที่จังหวัดตราดพบกลุ่มสำเรที่ตำบลด่านชุมพล อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด^{๒๕} และเคยพบที่บ้านทุ่งไก่อัดัก ตำบลท่ากุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดตราด

กะซอง

กลุ่มกะซองนี้เป็นชนกลุ่มน้อยของจังหวัดตราดที่มีการค้นพบล่าสุด ปรากฏในแผนที่ภาษาของชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย จากหลักฐานทางด้านภาษาที่อยู่ในตระกูลมอญ – เขมร สาขาเบียร์อิค^{๒๖} เช่นเดียวกับกลุ่มของ และสำเร กลุ่มกะซองจึงอาจมีรูปร่างที่คล้ายคลึงกันและมีวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน กะซองนี้ส่วนมากประกอบอาชีพหาของป่า ทำไร่ และทำสวนยาง พบในเขตอำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ปัจจุบันมีชาวกระซองประมาณ ๕๐ คน มีคนพูดภาษากะซองได้ไม่เกิน ๑๐ คน^{๒๗}

^{๒๒} ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ. “ภาษาสำเร” วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ มีนาคม ๒๕๒๙ หน้า ๑๑๖.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๖.

^{๒๔} จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพฯ: ศยาม , ๒๕๔๐.) หน้า ๒๙๒ - ๒๙๓.

^{๒๕} ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๖.

^{๒๖} สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (หัวหน้าโครงการ). เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเพื่อเสนอผลการวิจัย เรื่อง แผนที่ภาษาของชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๔.) หน้า ๑๘.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๕.

๒.๒.๒ ศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดตราดร้อยละ ๙๔.๗ นับถือศาสนาพุทธ ศาสนาอื่น ๆ ที่มีผู้นับถือได้แก่ ศาสนาอิสลาม ประมาณ ๗,๐๐๐ คนเศษ คิดเป็นร้อยละ ๓.๑ ศาสนาคริสต์ ประมาณ ๔,๘๐๐ คนเศษ คิดเป็นร้อยละ ๒.๒ ส่วนศาสนสถานที่สำคัญมีวัด ๑๒๓ แห่ง ที่พักสงฆ์ ๓๒ แห่ง พระภิกษุสงฆ์ ๑,๔๐๖ รูป สามเณร ๑๓๓ รูป มัสยิด ๑๑ แห่ง โบสถ์คริสต์ ๑ แห่ง^{๒๔}

๒.๒.๓ ประเพณีในรอบปี^{๒๕}

เดือน ๕ (ประมาณเดือนเมษายน) ตรงกับประเพณีตรึงสงกรานต์ ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทย วัดต่างๆ ในจังหวัดตราดจะทำบุญติดต่อกันหลายวันและกำหนดให้วันหนึ่งเป็นวันทำบุญฉลองทราย วัดที่อยู่ในละแวกเดียวกันจะกำหนดวันฉลองทรายไม่ให้ตรงกัน เพื่อจะได้นิมนต์พระภิกษุวัดใกล้เคียงมาร่วมงานทำบุญด้วยกัน หลังจากทำบุญแล้วชาวบ้านจะชวนกันเล่นสะบ้าล้อหรือนัดหมายกันอยู่สงรับน้ำพระผู้ใหญ่ เสร็จแล้วจะชักชวนกันไปรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ในครอบครัวตนเองหรือผู้เคารพนับถือในหมู่บ้านต่อไป ในงานบุญนี้ยังมีประเพณีร้องเพลงบอกบุญโดยชาวบ้านจะนัดหมายรวมกลุ่มกันไม่จำกัดเพศและจำนวน เดินขอทานไปตามหมู่บ้านของตนเองและหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อนำเงินถวายวัด มีการร้องเพลง ใช้ฉิ่ง กลอง โทน กรับ ให้จังหวะ

เดือน ๕ ต่อเดือน ๖ มีเทศน์มหาชาติ ช่วงนี้เป็นฤดูผลไม้ของจังหวัดตราด ชาวบ้านได้นำผลไม้ชนิดต่างๆ มาตกแต่งบริเวณพิธีสมมติให้เป็นป่าหิมพานต์ ในคืนก่อนวันเทศน์มหาชาติจะนิมนต์พระภิกษุมาเทศน์คาถาพัน ใช้เทียน ๑,๐๐๐ เล่ม บูชาคาถาพัน และทำน้ำมัน น้ำมันต์ วันรุ่งขึ้นทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์และเริ่มเทศน์กัณฑ์ที่ ๑ ถึงกัณฑ์ที่ ๑๓ เมื่อการเทศน์จบลง ผู้ที่อยู่ในบริเวณพิธีจะนำผลไม้ไปกิน นำน้ำมันต์ไปตี๋มไปทาเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว

^{๒๔} สำนักงานจังหวัดตราด. ตราดสุดแดนบูรพา. (กรุงเทพฯ: บริษัท ดาวฤกษ์ จำกัด , ๒๕๔๖.)

หน้า ๓๖.

^{๒๕} วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดตราด. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒.) หน้า ๑๕๙ - ๑๖๓.

เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ (ประมาณเดือน พฤษภาคม) วันวิสาขบูชา ตอนเช้า พุทธศาสนิกชน พร้อมใจกันไปทำบุญยังวัดต่าง ๆ ตอนค่ำทุกวัดจัดเวียนเทียนและมีการแสดง ธรรมแก่ประชาชน

ในเดือนนี้ยังมีการทำบุญถวายสลากภัต เนื่องจากเป็นฤดูผลไม้ แต่ละวัดจะแจก สลากภัตในวันที่มีคนมาทำบุญโดยนิมนต์พระสงฆ์จากวัดใกล้เคียงมารับสลากภัตที่ พุทธศาสนิกชนจัดเตรียมถวาย มักเป็นผลไม้ที่หาได้ในเลือกสวนไร่นาของตนใส่ภาชนะที่สาน จากไม้ไผ่หรืออื่น ๆ ก็ได้ตามแต่จะสะดวก พร้อมจัดอาหารคาวหวานไปทำบุญถวายทานด้วย

เดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ (ประมาณเดือน มิถุนายน) สารทขนมจ่าง ชาวบ้านจะห่อ ขนมจ่างหรือขนมต่าง ๆ ใหว่บรรพบุรุษ โดยใช้ข้าวเหนียวขาวแช่กับน้ำค้างที่ได้จากขี้เถ้าไม้ โกงกางแล้วนำมาห่อด้วยใบละ เป็นรูปสามเหลี่ยมมีสี่มุม มัดเป็นพวง แล้วนำไปต้มให้สุกจิ้ม น้ำตาลอ้อย หรือใส่น้ำเชื่อมรับประทาน ในวันที่ชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำลำคลองจะมีประเพณีการ แข่งเรือด้วย

เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ (ประมาณเดือน กรกฎาคม) วันอาสาฬหบูชา ตอนเช้า พุทธศาสนิกชนจะทำบุญตักบาตร ฟังธรรม รักษาศีลตอนค่ำเวียนเทียน ต่อมาเดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ วันเข้าพรรษา พุทธศาสนิกชนก็จะไปทำบุญตักบาตรเหมือนเดิม แต่พระสงฆ์ก็จะจำพรรษา อยู่ที่วัดและไม่ไปค้างแรมที่ไหนเลยตลอดระยะเวลา ๓ เดือน

เดือน ๘ กลางเดือน (ประมาณเดือน สิงหาคม) เทศกาลสารทจีน คนจีนจะ เช่นใหว่บรรพบุรุษ ด้วยขนมมัดได้ ขนมเทียน ซาแซ โจ้วแซ ซิกแซ (ใหว่ด้วยของคาว ๓ อย่าง ๕ อย่าง ๗ อย่าง เช่น หมู ไก่ เป็ด กุ้ง ปู ไข่ต้ม หรือ ปลาหมึกแห้งตามฐานะ ข้าว อาหารหวาน คาว) คนไทยไปทำบุญที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษตามความเชื่อ ในการเช่นใหว่ไม่ ใช้อาหารประเภทแกง เพราะมีรสเผ็ดร้อน

เดือน ๑๐ สิ้น (ประมาณเดือนกันยายน) เทศกาลสารทไทย แต่เดิม ชาวบ้านจะ กวนกระยาสารทเพื่อนำไปทำบุญถวายพระตามประเพณี โบราณจะกวนกระยาสารทกันแทบทุก บ้าน เพื่อให้เหลือไว้เก็บ เลี้ยงลูกหลานในครอบครัวได้นาน ๆ

เทศกาลนี้ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ยมบาลจะถือศีล ๓ วัน ปล่อยให้เปรตและ วิญญาณทั้งหลาย เป็นอิสระ มีโอกาสได้รับส่วนบุญส่วนกุศล พุทธศาสนิกชนพร้อมใจกันไป ทำบุญที่วัด และบังสุกุลให้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นการกวนกระยาสารทจึงได้สอดแทรก ภูมิปัญญา ความเชื่อที่ว่า ต้องใส่ส่วนผสม ๓๒ อย่าง ๑๐๘ อย่าง เช่น ถั่ว งา ข้าว น้ำตาล พืช

ประเภทหัว นานาชนิด และผลไม้ นั้น ซึ่งนอกจากจะอร่อยแล้วยังมีสรรพคุณ ในการรักษาโรคภัย ที่มักเป็นในเดือนนี้อีกด้วย

ปลายเดือน ๑๐ ถึงเดือน ๑๑ พิธีทำขวัญไหว้แม่โพสพ ในเดือนนี้ข้าวในนา เริ่มตั้งท้อง ชาวนาจะทำพิธีไหว้แม่โพสพโดยนำเอาเฉลว ไปมัดไว้กับไม้ระกำที่ปักอยู่ในนา จัดกล้วย อ้อย ส้ม กระจง สารท กระจก หวี น้ำมันใส่ผม ขี้ผึ้งทาปาก น้ำอบ น้ำหอม ใส่ชะลอม นำไปวางไว้ใกล้กับเฉลว โดยให้ผู้หญิงเป็นผู้ทำพิธีกล่าวเชิญพระแม่โพสพ

เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ (ประมาณ เดือน ตุลาคม) วันออกพรรษา เป็นวันสิ้นสุด การจำพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือน หรือเรียกว่าวันปวารณา คือเป็นวันที่พระสงฆ์กล่าวคำปวารณา เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ด้วยกันว่ากล่าวตักเตือนกันได้ พระรูปใดมีข้อข้องใจเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ อนุญาตให้บอกกันได้ พุทธศาสนิกชนพร้อมใจกันไปทำบุญ ที่วัดต่าง ๆ ทั้งตั้งบำเพ็ญนทราย ถ้าวัดใดจัดให้มีงานตักบาตรเทโว ผู้ที่มาทำบุญจะอยู่ช่วยเตรียมงาน สำหรับวันรุ่งขึ้น สะท้อนให้ เห็นถึงความศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อพระพุทธศาสนา

เดือน ๑๑ แรม ๑ ค่ำ (ประมาณเดือน ตุลาคม) ตรงกับวันตักบาตรเทโว วัด ต่าง ๆ ในตำบลเนินทรายจะจัดงานทำบุญตักบาตรหมุนเวียนสลับเปลี่ยนกันไป เป็นการจำลอง เหตุการณ์เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ เชื่อกันว่าในวันนี้ พระพุทธเจ้าต้องการเปิดโลกทั้งสามโลก ได้แก่ สวรรค์ มนุษย์ และนรก ให้พุทธศาสนิกชนได้ เห็นเป็นรูปธรรม ทางวัดจึงจัดริ้วขบวนอย่างยิ่งใหญ่ ประกอบด้วย นางฟ้า พระอินทร์ พระพรหม เทวดา เหล่าเทพบุตรที่ลงมาส่งเสด็จจากสวรรค์และฝูงเปรตที่มาจากนรก ฝูงเปรต คือชาวบ้านที่สมัครใจช่วยเหลือวัดจะตกแต่งร่างกายของตนให้ดูสะอาดตา โดยเขียนตามเนื้อตัว หน้าตา หรือนำกระดาษมาทำเป็นหัวสัตว์ หรือรูปอื่น ๆ ตามต้องการ เพื่อใช้สวมหัว โดยมี จุดมุ่งหมาย สะท้อนให้เห็นว่า ขณะที่พวกเขาอยู่ในโลกมนุษย์ได้ทำบาปกรรมใดไว้บ้าง เมื่อตาย แล้ว ต้องไปชดใช้กรรมทนทุกข์ทรมาน แสนสาหัส เพื่อให้คนเกิดความสำนึกที่จะสร้างบุญละเว้น บาป ปัจจุบันการตักบาตรเทโว นอกจากจะให้คิดแ่งคิดดั่งกล่าวแก่ชาวพุทธแล้วยังมีผลพลอย ได้แก่วัดอีก คือได้รับเงินทำบุญ สำหรับใช้จ่ายบูรณปฏิสังขรณ์วัดอีกด้วย

หลังจากออกพรรษาแล้วหลายหมู่บ้านได้กำหนดวันทำ "บุญโค่นต้นไม้" ศาล เจ้าชายทุ่งที่เคารพในหมู่บ้าน เพื่อความเป็นสิริมงคล แก่ตนเอง และครอบครัว และการประกอบ อาชีพเป็นประจำทุกปี (การทำบุญโค่นต้นไม้จะทำ ๒ ครั้ง คือช่วงหลังออกพรรษา กับช่วงหลัง สงกรานต์)

เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ (ประมาณเดือนพฤศจิกายน) วันลอยกระทง การลอยกระทงเป็นประเพณีที่สืบต่อกันมาจากอดีตโดยเชื่อว่า ใช้กระทงเป็นเครื่องบูชาไปบูชารอยพระพุทธบาท ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมทานที และขอขมาพระแม่คงคา ดังนั้นชาวบ้านและวัดต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้แม่น้ำลำคลองจะร่วมกันจัดงานลอยกระทง

เดือนอ้าย (ประมาณเดือนธันวาคม) วันที่ ๓๑ ธันวาคมจะมีงานประเพณี ศาลเจ้าสระต่าง โดยทำบุญเช้า และเพล ในการประกอบพิธีนี้ จะมีการปล่อยเรือเช่นเดียวกับการทำบุญโชนต้นไม้

เดือนยี่ต่อเดือนสาม (ประมาณเดือนกุมภาพันธ์) เทศกาลตรุษจีน ชาวตำบลที่มีเชื้อสายจีน จะเตรียมและเครื่องเซ่นไหว้ สำหรับไหว้เจ้า เจ้าที่ละบรรพบุรุษ โดยจัดตั้งนี้ ไหว้เจ้าที่ ใช้ขนมมัดได้ ขนมเทียน ขนมเข่ง ซาแซง ไฉ้แซ ซิกแซ ตามฐานะ และผลไม้มงคล ไหว้บรรพบุรุษใช้ข้าว ๔ ถ้วย สำหรับอาหารคาวหวาน ขนมมัดได้ ขนมเทียน ขนมเข่ง และผลไม้ ตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบกันมา เพื่อแสดงความกตัญญู กตเวทิต์ โดยเชื่อว่าบรรพบุรุษจะคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ทำมาค้าขึ้น

๒.๒.๔ มหรสพและเพลงพื้นบ้านของจังหวัดตราด

๒.๒.๔.๑ มหรสพพื้นบ้าน

หนังตะลุง

หนังตะลุงเป็นมหรสพเก่าแก่ที่แสดงกันในภาคใต้ของไทย และได้รับความนิยมต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานานจนกระทั่งแพร่หลายเข้ามาในเมืองตราด หนังตะลุงที่เล่นกันในจังหวัดตราดนั้น ได้รับการถ่ายทอดมาจากนายหนังตะลุงของภาคใต้ เพราะในสมัยก่อนการคมนาคมทางบกยังไม่สะดวก จึงนิยมเดินทางติดต่อกันทางทะเล ชาวภาคใต้มักจะเดินทางทางทะเลมาแสวงโชคและทำมาหากินในท้องที่จังหวัดตราดอยู่เสมอ ในบรรดานักแสวงโชคจากทางภาคใต้นี้ มี นายศรีแก้ว ซึ่งเป็น ครูหนังตะลุง ของจังหวัดทางภาคใต้ ได้เดินทางมาแสดงหนังตะลุงที่จังหวัดตราด นายศรีแก้ว เป็นคนเก่งและมีความสามารถในด้านนี้มากแสดงหนังตะลุงจนคนนิยมทั่วไป ต่อมานายศรีแก้วได้บวชและจำพรรษา อยู่ที่วัดแหลมหิน ตำบลอ่าวใหญ่ อำเภอเมืองตราด และในที่สุดก็มรณภาพที่วัดแหลมหิน ในขณะที่บวชอยู่นั้น ท่านเป็นพระที่ชาวบ้านเคารพนับถือมาก เมื่อมรณภาพลงได้มีผู้แกะสลักไม้เป็นรูปของท่าน เพื่อเป็นที่สักการะบูชาต่อไป เรื่องที่เล่น นิยมเล่นเรื่อง รามเกียรติ์ พระอภัยมณี ลักษณะวงศ์ แต่ในจังหวัดตราดนิยมเล่นเรื่อง รามเกียรติ์ เป็นส่วนใหญ่ โดยจับเอาตอนใดตอนหนึ่งมาเล่น บางครั้งเล่นเรื่องชาละวัน

จันทโครพก็มี หนึ่งตระกูลในจังหวัดตราด ส่วนใหญ่มักเล่นกันในงานศพ หรืองานบวชนาค แล้วแต่เจ้าภาพจะหามา เวลาเล่นปกติจะเริ่มราว สามทุ่ม จะเล่นจนถึงเที่ยงคืน หรือถึงเช้า วันรุ่งขึ้นแล้วแต่เจ้าภาพ ^{๓๐}

รำสวด^{๓๑}

รำสวด เป็นการละเล่นพื้นเมืองชนิดหนึ่ง ที่นิยมเล่นกันในหลายหมู่บ้านของ จังหวัดตราด นิยมเล่นกันเฉพาะในงานศพ ใช้ผู้เล่นตั้งแต่ ๒ คนเป็นต้นไป การเล่นรำสวดนี้ สืบเนื่องมาจากสมัยก่อนเมื่อมีคนตายภายในบ้าน จะเก็บศพไว้ก่อน อาจจะเก็บไว้ ๕ คืน ๗ คืน หรือ ๑๕ วัน แล้วแต่ฐานะของแต่ละคน โดยจะเก็บศพไว้ที่บ้าน บรรดาญาติพี่น้องและเพื่อนฝูง จะต้องเฝ้าศพกันทั้งกลางวันและกลางคืนสาเหตุที่ต้องเฝ้าสัปดาห์ฐานได้ ๒ ประการ คือ ประการแรก เพื่อเป็นเพื่อนญาติของผู้ตายไม่ให้โศกเศร้าเสียใจ เมื่อขาดสมาชิกในครอบครัวไปใหม่ๆ อีกประการหนึ่งนั้นเนื่องจากคนสมัยนั้นนิยมเล่นน้ำมันพรายจึงมีการขโมยศพเพื่อนำไปทำ น้ำมันพราย จึงจำเป็นต้องเฝ้าศพเพื่อป้องกันการถูกขโมย เมื่อมีการเฝ้าศพก็ต้องเฝ้าจนกว่าจะเผา ขณะเฝ้าถ้าไม่ได้ทำอะไรก็จะง่วงนอน จึงคิดหาวิธีการที่ทำให้ไม่ง่วงนอน จึงเกิดการเล่นรำสวดกันขึ้น การเล่นรำสวดนั้นจะใช้คนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ทั้งชายและหญิงมีหน้าที่ร้องและรำ เนื้อเรื่องที่น่ามาใช้ร้องนำมาจากคัมภีร์พระมาลัย บรรยายถึงบาปบุญคุณโทษในการกระทำของคนขณะมีชีวิตอยู่ นอกจากนี้ยังมีการนำเอาเรื่องราวจากวรรณคดี เช่น รามเกียรติ์ ขุนช้าง ขุนแผน มาร้องรำเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน เป็นการผ่อนคลายความเศร้าโศกของญาติผู้ตาย ในปัจจุบันมีการตั้งเป็นคณะขึ้นเพื่อรับจ้างเล่นตามงานศพ ตัวอย่างเนื้อร้องรำสวด

ปางอนงค์องค์ทิพย์เกสร	วิงวอนชักชวนพระเชษฐา
พระเจ้าตาไปรับไม่กลับมา	ไปเล่นชิงช้าเกิดอย่าบ่นพระมนต์เลย
หน่อกษัตริย์ตรัสว่าเจ้าตาสั่ง	แต่ผิดพลั้งตาจะตีเจ้าพี่เอ๋ย
วันนี้ไม่เล่นแล้วทราชมเขย	พระก็เลยท่องบ่นพระมนตรา
นางเกษรค้อนควักแล้วผินผัน	ได้เห็นกันดีแล้วพระเชษฐา
แต่นี้ไปใครอย่าได้มาพูดจา	ไม่ปรารถนาเรียกพี่แต่นี้ไป

^{๓๐} อภิลักษณ์ เกษมผลกุล. ตระกูลเมืองตราด: ว่าด้วยตำนานหนึ่งตระกูลในเมืองตราดและบทหนึ่งตระกูลตำบลท่าโสม จังหวัดตราด. (ตราด: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตราด, ๒๕๔๗) หน้า ๑ - ๕.

^{๓๑} ฝ่ายนิเทศก์การศึกษา หน่วยศึกษานิเทศก์ . โบราณสถาน โบราณวัตถุ และมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดตราด, (ตราด : สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดตราด, ๒๕๒๕) หน้า ๕๕

เกิดเท็ง^{๓๖}

การละเล่นเกิดเท็ง หรือเท็งบ้องกลองยาวมีเล่นแพร่หลายอยู่ทั่วไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ของจังหวัดตราดในทุกวันนี้ เครื่องดนตรี ที่ใช้เล่นเท็งบ้องกลองยาว คือ กลองยาว กล้วย ฉาบเล็ก โหม่ง ฉิ่ง โอกาสที่เล่น มักเล่นในงานตรุษสงกรานต์ หรืองานแห่แห่นต่าง ๆ เช่น แห่นาค แห่พระ แห่กฐิน เป็นต้น ในระหว่างที่เดินไปในขบวน เมื่อไปถึงที่ตรงไหนที่มีที่บริเวณกว้างเหมาะที่จะตั้งวงเล่น ก็หยุดตั้งวงเล่นกันสักพักหนึ่ง แล้วก็เคลื่อนขบวนต่อไป ถ้าระยะทางไกลหน่อย ก็อาจจะหยุดตั้งวงเล่นกันหลายครั้ง เนื้อเพลงที่ใช้ร้องกับกลองยาวไม่มีอะไรมาก ง่ายที่สุดก็ใช้วิธีร้องให้เข้าจังหวะเป็นเสียง "แอ้ แอะ แอ้ แอะ ๆ ๆ แอ้ แซ้วบ แซ้วบ ๆ ๆ" (คำว่า แซ้วบ เข้าใจว่าเป็นเสียงคำร้องที่เลียนมาจากเสียงตีฉาบ มักใช้ร้องสอดตามจังหวะ) แต่คำร้องที่นิยมใช้ร้องเล่นกันมีเพียง ๔ - ๕ อย่างเท่านั้น เช่น

มาละโหวย มาละวา มาแต่ของเขา ของเราไม่มา ตะละล้า...

มาละโหวย มาละวา มาแต่ป่ารอยตีนโต ๆ ตะละล้า...

ใครมีมะกรูด มาแลกมะนาว ใครมีลูกสาว มาแลกลูกเขย เอวาระเอาเหวย

ลูกเขยกลองยาว ตะละล้า...

ต๋อนไว้ ต๋อนเข้าไว้ เอาไปบ้านเรา แม่เราจน ไม่มีคนหุงข้าว ตะละล้า...

ยักคิ้ว ยักค้อยเสียหน่อยเถอะ ลอยหน้า ลอยตาเสียหน่อยเถอะ...

ลำตัด

ลำตัดเป็นการแสดงที่ค่อนข้างแพร่หลายมากมีทั้งลำตัดท่องจำ กับลำตัดที่ต้นกลอนสด การแสดงลำตัดนี้เป็นการแสดงที่นิยม "หา" มาสำหรับแสดงในงานต่าง ๆ โดยมากไม่มีคณะใดเป็นพิเศษ เพราะโดยมากแต่ละตำบลจะมีพ่อเพลงแม่เพลงลำตัดประจำตำบลอยู่แล้ว การที่กล่าวว่าลำตัดเป็นที่นิยมของชาวตราดนั้นเพราะปรากฏว่าเมื่อประมาณ ๖๐ ปีที่แล้วมีการพิมพ์หนังสือเรื่อง "ลำตัดเสื่อผ่อน" งานประพันธ์ของเสมียนทอง เจริญสุข ออกขายทั่วทั้งจังหวัดตราด ทั้งยังมีการจัดบันทึกการแสดง "ลำตัดทอดกฐินวัดเนินระหง" ไว้อีกด้วย ปัจจุบันเหลือคณะลำตัดเพียง ๒ คณะ คือคณะนายเทียม จังคะพานิชย์ อำเภอลือชัย และคณะของผู้ใหญ่ทวีวัฒน์ ระวังชอบ อำเภอมือจกตราด ตัวอย่างลำตัดทอดกฐินวัดเนินระหง

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๕.

สิบนิ้วยกขึ้นไหว้	ทั้งหญิงชายช้ายตลอด
ทั้งที่ป่าน้ำอา	ที่ร่วมกันมาฝ่าฝิ่ง
ถ้าผิดพลาดบกพร่อง	ขอพี่น้องช่วยอภัย
ถ้าผิดพลาดตรงไหน	โปรดช่วยอภัยให้ฉันบ้าง
ขึ้นชื่อว่าวัดเนินระหง	นี้ตั้งโด่งหนักหนา
มีทั้งมนต์คาถา	รวมทั้งวิชาหลายอย่าง
ขึ้นชื่อว่าหลวงพ่อจันทร์	คนสำคัญที่มา
ท่านมาจากกัมพูชา	ท่านมีวิชาลึกลับ

ละครชาตรี หรือเท่งตุ๊ก หรือเท่งกุก

ละครชาตรีเริ่มแพร่หลายเข้ามาเล่นในจังหวัดตราดเมื่อหลายสิบปีล่วงมาแล้ว มีคณะแสดงอยู่หลายหมู่บ้าน เช่น คณะยายจิบ บ้านไร่พง ตำบลท่าพริก คณะยายราน บ้านหนองโพรง ตำบลเนินทราย ที่บ้านคลองใหญ่ ตำบลแหลมงอบ อำเภอแหลมงอบ ที่หมู่บ้านนี้เริ่มมีการแสดงละครชาตรีเมื่อประมาณ ๖๐ ปีล่วงมาแล้ว โดยเริ่มต้นจากครอบครัวของผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้นชื่อ นายสม พันธุนาคิน โดยภรรยาผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้หัดละครชาตรีให้แก่ลูกบ้านที่สนใจและหัดให้กับบุตรหลานของตนเองด้วย เมื่อหัดจนชำนาญและเล่นได้ดีก็จะนำออกแสดงในงานพิธีต่างๆ เช่น งานโกนจุก บวชนาค งานแก้บน หรือแสดงตามงานวัด ก่อนการแสดงจะต้องทำพิธีบูชาครูก่อน ซึ่งจะมีเทียน ๑ เล่ม รูป ๓ ดอก ดอกไม้ ๓ สี หมาก ๓ คำ หมาก ๓ คำนี้ใส่ในโพนทั้งคู่ ๒ คำ ใส่ที่โคนเสาหาชัย ๑ คำ หรือได้เสื่อก็ได้ เหล้า ๑ ขวด คำครู ๑๒ บาท เมื่อไหว้ครูเรียบร้อยแล้วก็เริ่มเล่นตามเรื่องที่กำหนดไว้ การแสดงละครชาตรีตัวละครต้องร้องเองไม่มีต้นเสียง แต่มีการบอกบทจะร้องเองตามใจชอบไม่ได้ ส่วนการรำก็รำตามที่กำหนดไว้ เวลาที่ตัวละครร้องนั้นตัวละครที่เหลืออยู่จะเป็นลูกคู่รับ เวลาที่ลูกคู่รับนั้นจะมีเสียงกลองรับดัง กุก ๆ ๆ ตามไปด้วย ดังนั้น ชาวบันในจังหวัดตราดจึงนิยมเรียกชื่อละครชาตรีอีกชื่อหนึ่งว่า ละครเท่งกุก ส่วนเรื่องที่น่ามาแสดงมักเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่น สังข์ทอง มโนราห์ ไชยเชษฐา พระอภัยมณี พระรถเสน เป็นต้น^{๓๓}

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๐ - ๕๒.

๒.๒.๔.๒ เพลงพื้นบ้านในจังหวัดตราด

เพลงพื้นบ้านในจังหวัดตราดมีหลากหลาย และคล้ายคลึงกับเพลงพื้นบ้านของภาคกลาง จะต่างกันบ้างก็ที่ทำนองซึ่งแปลงให้สอดคล้องกับน้ำหนักเสียงและจังหวะพูดในภาษาถิ่นจังหวัดตราดที่ค่อนข้างลงเสียงหนักกว่าถิ่นอื่นๆ ในภาคตะวันออก ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้คือ

๑. เพลงปฏิพากย์ หรือเพลงที่ร้องโต้ตอบกันระหว่างชายหญิงได้แก่ เพลงปรบไก่ เพลงนวดข้าว^{๓๔} และเพลงข้าเจ้าหงส์ เพลงสองชนิดแรกนั้นสูญหายไปจากจังหวัดตราดนานแล้วไม่สามารถสืบค้นได้ในปัจจุบัน ส่วนเพลงข้าเจ้าหงส์นั้น เรียกกันว่า เพลงโหง หรือ เพลงหงส์ มักร้องเวลาเกี่ยวข้าว หรือส่งฟางที่ท้องนา ขณะร้องนั้นจะล้อมกันเป็นวง และส่งฟางไปด้วยโดยใช้กระดองไห^{๓๕} ตัวอย่างเพลงโหง ของจังหวัดตราด

(คอ ๑) ฉ่า ฉ่า พระยาหงส์เอ๋ย

หงส์ข้า เจ้าชายตา

เจ้าพระยาหงส์เอ๋ย

แม่หงส์อ่อนร่อนลง แม่ร่อนเข้าในดง ดงเอ๋ยมะ....ไฟ

(ลูกคู่) แล้วย่าเข้าในดง ดงเอ๋ย มะไฟ

(คอ ๑) ว่าฉันจะกล่าวสุนทร

ซึ่งเป็นกลอนโหง

แล้วมันไม่ดังไม่โต่ง

เอาแต่พอฟังได้

(ลูกคู่) ว่าจริงๆ นะถ้อยข้าเอ๋ย

ว่าหงส์ข้าเจ้า ฉ่า ซา

เจ้าพระยาหงส์เอ๋ย

ว่ารักเจ้าถ้อยหงส์เอ๋ย

ว่าหงส์เอ๋ยข้าเจ้า ฉ่า ซา เจ้า^{๓๖}

แต่อย่างไรก็ตามพบว่าทำนองเพลงโหงของจังหวัดตราดต่างจากเพลงข้าเจ้าหงส์ของภาคกลางไปบ้าง ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ถึงเพลงข้าเจ้าหงส์ของภูมิภาคนี้ ใน เสด็จประพาสจันทบุรี ความตอนหนึ่งว่า

^{๓๔} จังหวัดตราด งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ. (มปท., ๒๕๐๐.) หน้า ๑๐

^{๓๕} กระดองไห (ข. ดองจำาย) ภาษาถิ่นจังหวัดตราด หมายถึง ขอนาย

^{๓๖} นายประจวบ เกษโกวิท อายุ ๘๐ ปี บ้านเลขที่ ๓๘ หมู่ ๑ ต. ท่าพริก อ.เมือง จ.ตราด สัมภาษณ์ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๖

“... หนึ่งราษฎรที่เกี่ยวข้าวไม่ร้องเพลงเหมือนที่กรุงเก่า เขาใช้ร้องข้าเจ้าหงส์
แต่ทำนองแลถ้อยคำไม่เหมือนที่เขาร้องข้าเจ้าหงส์ตามธรรมเนียม...”^{๓๗}

นอกจากนี้แล้วในอดีตนั้นยังนิยมร้องเพลงฉ่อย เพลงอีแซว กันในทุ่งนาในเวลา
เลี้ยงควายของหนุ่มสาว และมีเพลงปฏิพากย์อีกชนิดหนึ่งที่ต่างไปจากภาคกลางเรียกว่า บันเรน
หรือ ปันเลน นิยมร้องที่หมู่บ้านข้างทุ่ง อำเภอบ่อไร่ นิยมเล่นกันในงานทำบุญหรืองานวัด มักตั้ง
วงกันประมาณ ๖ คน เครื่องประกอบการเล่นมี ปี่ ซอ โดยจะมีผู้ทำหน้าที่เป่าปี่และสีซอ อย่างละ
๑ คน อีก ๔ คนประกอบด้วย ชาย ๒ คน หญิง ๒ คน จะเป็นผู้ร้องกลอนสด โดยตั้งเป็นวงชาย
อยู่ข้างหนึ่ง หญิงอยู่อีกข้างหนึ่ง เริ่มแรกฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายร้องก่อน ลักษณะของเนื้อร้องจะ
เป็นประเภทเกี่ยวพาราสีกันระหว่างชายกับหญิง ในขณะที่ร้องกลอนสด เครื่องดนตรี คือ ปี่ และ
ซอ จะคลอไปกับเสียงร้องตลอด การเล่นบันเรนนี้เล่นได้ทั้งคืน เพราะร้องเป็นกลอนสดทั้งสิ้น^{๓๘}
บทที่ร้องนั้นโดยมากนิยมร้องเป็นกลอนแค้นกล้ายเพลงฉ่อยหรือร้องเป็นนิยายต่างๆ ต่อกันคน
ละบาท คนละบท หรือคนละวรรคตามแต่ถนัด ภาษาที่ร้องโดยมากเป็นภาษาเขมรปนกับ
ภาษาไทย^{๓๙} ขุนศึกวิชาการพิศิษฐ์ กล่าวว่า ปันเลนนี้ เป็นเครื่องเล่นของพวกเขา ซึ่งอยู่ใน
ท้องที่อำเภอเขาสมิง สืบเนื่องติดต่อกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ โดยมากมักเล่นในเวลา
มีนักชัฏฤกษ์ต่างๆ และในเทศกาลตรุษ ซึ่งมีผู้คนมาประชุมมากๆ เป็นต้น^{๔๐}

๒. เพลงร้องรำพัน ได้แก่ เพลงขอทาน เพลงรำภาข้าวสาร เพลงเดินบาตร
ข้าวสาร เพลงลิเก เพลงร่ำวง แห่ต่างๆ สำหรับเพลงขอทาน เพลงรำภาข้าวสาร และเพลง
เดินบาตรข้าวสาร ซึ่งจะอธิบายอย่างกว้างขวางในบทต่อไป ส่วนเพลงลิเกนั้นคือเพลงร้องที่ใช้
ทำนองลิเก มักใช้ร้องเล่าเรื่องเหตุการณ์ หรือเรื่องในวรรณคดีต่างๆ นิยมร้องเล่นๆ ในยามเลี้ยง
ควายหรือยามว่าง ดังตัวอย่างเพลงลิเก เรื่อง พันท้ายนรสิงห์^{๔๑}

^{๓๗} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี และ อักขรานุกรม
ภูมิศาสตร์จังหวัดจันทบุรี. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชนบ บุปผเวส เป็นกรณี
พิเศษ ณ เมรุวัดราษฎรบำรุง อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๔๖.) หน้า ๗๐.

^{๓๘} ฝ่ายนิเทศกรรมการศึกษา หน่วยศึกษานิเทศก์. โบราณสถาน โบราณวัตถุ และมรดกทาง
วัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดตราด, (ตราด : สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดตราด, ๒๕๒๕) หน้า ๔๕

^{๓๙} ขุนศึกวิชาการพิศิษฐ์. “การมหรสพต่าง ๆ ของจังหวัดตราด” วารสารศิลปากร ปีที่ ๒๑ เล่ม ๓
กันยายน ๒๕๒๐. หน้า ๒

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓

^{๔๑} อภิลักษณ์ เกษมผลกุล และคณะ. รายงานการดำเนินผลโครงการเรียนรู้ร่วมกัน สรรค์สร้าง
ชุมชน กลุ่มศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ต. เนินทราย อ.เมือง จ. ตราด เสนอต่อ
ทบวงมหาวิทยาลัย มิถุนายน ๒๕๔๕. (เอกสารอัดสำเนา) หน้า ๓๒.

.... สิ่งหนุ่มก็กลุ้มใจ เรื่องหญิงไทยถูกจุด เกิดมนุษย์จัญไร ที่มี
 นิสัยอันธพาล ทุกวันนี้ข้าวหนานหุ ทหารออกมาชู้ ออกจุดหญิงชานา
 บ้านผม นำข้ารีดนาทาเร้น ก็มาคอยชู้เซียมบังคับ ที่ใดไหนห้อยก็พลอย
 ถูกปรับ เป็นเหยื่อพวกคอร์ปชั่น บัดนี้พระพิชัยคุมพวกไว้เหลือล้น จะล้าง
 ทหารพระเจ้าเสือ ให้ตายเหมือนเนื้อสมัน มาชวนให้ฉันร่วมด้วย แต่นวล
 คนสวยคอยห้าม แต่บางครั้งก็มีงาม ก็ตามใจฉัน นวลแม่คอยกันพันตัว
 เพราะเกรงว่าผิวจะวายปราณ

เพลงรำวงโบราณ เป็นเพลงที่ได้รับความนิยมมาก เพราะเป็นเพลงที่สนุกสนาน
 และมีท่าทางประกอบต่างๆ โดยมากมักร้องกันในงานวัด หรือในยามว่างงานที่ลานกว้างๆ เพลง
 ที่นิยมร้อง เช่น เพลงสวัสดิขอให้พี่โชคชัย เพลงไกลแสนไกล อุดสำหมา เพลงบัวสายบัว
 เพลงบัวสายสั้น เพลงตะวันรอนๆ เพลงโน่นแน่ดาวลอยเคล้าอยู่กับเดือน เพลงกระต่ายจำ
 มั่นน่ารักจริง เพลงบัวน้อยลอยอยู่กลางแจ้ง เพลงคล้องช้างกันสิเหวย เพลงพวงมาลัยสวมคอ
 เป็นต้น

ส่วนแหล่งนั้น เป็นเพลงพื้นบ้านอีกชนิดหนึ่งที่ได้รับความนิยมมาก มักใช้ในการ
 เล่าเหตุการณ์ต่างๆ และแหล่งในโอกาสที่มีการประชุมคนหลายๆ เช่น ที่วัด หรือที่บ้านงาน เป็น
 ต้น แหล่งที่ได้รับความนิยมเรื่องหนึ่งคือ แหล่งตามผล สำนวนเสมียนทอง เจริญสุข ที่เล่าถึงเรื่อง
 ตามผลตายแล้วพื้น ดังตัวอย่าง

รูปจะเริ่มนิพนธ์ ถึงแหล่งตามผลที่ใกล้จะดับสังขาร แก่เจ็บไข้ได้โรคา
 ที่หายมากี่นานปี แก่ตายสลบไปพักใหญ่ เกือบเข้าช้ายอสัญญี ระวังอะไร
 ว่าไปเมืองผี แล้วกลับคืนดีแล้วฟื้นคืนมา จึงเล่าความตามที่ได้ บอกกับ
 ภรรยาว่าเข้าไปในภายชาติหน้า พบมัจจุราชยมบาล กับได้พบสระศรีนั้น
 มีสีเหลี่ยม ล้วนแต่เต็มเปี่ยมไปด้วยชลธาร กอปรด้วยจงกลยุบลบาน
 กว้างยาวประมาณหมี่มา ที่ริมสระศรีนั้นมีศาลา และคูตระการดางามวิไล
 แก่ได้ไปยลเห็นคนนั่งอยู่ แต่ไม่รู้ว่าเป็นผู้ใด กิริยาท่าทางรูปร่างโตใหญ่
 สวมเสื้อหมวกใส่ตุเออาการ พุดจาเสียงดังกำลังนั่งเก้าอี้ มือถือบัญชีอย่าง
 ไรศาล^{๕๖}

^{๕๖} นายยม กุมภะ อายุ ๕๐ ปี ต.ท่ากุ่ม อ.เมือง จ. ตราด สัมภาษณ์ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๔๗.

๓. เพลงประกอบพิธีกรรม

เพลงประกอบพิธีกรรมนี้โดยมากมักเกี่ยวข้องกับการเล่นเข้าผีต่างๆ เช่น แม่ศรี ผีลอบ ผีควาย ผีกระดัง ผีสิง ผีอึ่งอ่าง ผีจระเข้ ผีสมุก และผีกลัก นิยมเล่นกันในเทศกาล สงกรานต์ โดยมีความเชื่อว่าวิญญาณของคนเสียชีวิตแล้ว มาติดต่อกับมนุษย์ได้โดยการ เข้าทรง ดังตัวอย่างบทร้องเชิญผีต่างๆ ของจังหวัดตราด ^{๔๓}

บทร้องเชิญผีจระเข้

(ต้นบท) เลเล่เล่จระเข้หน้านวล

(ลูกคู่รับ) ขบลูกสาวชาวสวน

ผีล่องเล่นน้ำ จระเข้พาไป

เสียเหล่า ๒ ไห กระเทียม ๒ หัว

ไก่เตี้ย ๒ ตัว อีแม่เฮ้ย ๆ

บทร้องเชิญผีสมุก

(ต้นบท) อีเสชีเรน

(ลูกคู่รับ) อ้ายเรนจ้อกจ้อ

มะเขือต้องต้อ หัวยาเข้าเย่า

จักกะจันนั่งเฝ้า จีบเจ้าจิบจิว

จิบองดีด้วย จีบจิวใส่กวาง

เก้าโล่เก้าถัง กะทั่งดั่งเตีอก

นอกจากนี้ในประเพณีของชาวชองในเมืองตราด มักมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกัน การเข้าผีเช่นกัน เช่น พิธีไหว้ผีหิ้ง ผีโรง พิธีส่งในบ้าน เป็นต้น ซึ่งเพลงเชิญผีในพิธีกรรม ต่างๆ จะใช้เพลงคล้ายๆ กัน ดังตัวอย่าง

ข้าเอยข้าไหว
ดอกพุดบูชา

ข้าไหวครุแล้วจึงวันทา
มีทั้งบัวน้ำและบัวแก้ว

^{๔๓} ขุนศึกษาการพิศิษฐ์, "การมหรสพต่าง ๆ ของจังหวัดตราด" วารสารศิลปากร ปีที่ ๒๑ เล่ม ๓ กันยายน ๒๕๒๐. หน้า ๘.

เสียดายหนอนางลาวทอง
ยังอยู่หนอแต่ลาวแก้ว

นางน้องจะมีก็แต่ผิวแล้ว
กระไรซ้ำแล้วก็อุแม่เนา

ข้าเอยข้าไหว
องค์ใดหนอท่านศักดิ์สิทธิ์
ลงมาหนออยู่ริงรี
ลงมาตามบ่าซ้าย
ลงมาที่คนทรง

ข้าไหวเทวดาทั้งแปดทิศ
สำแดงเพลงฤทธิ์เชิญลงมา
แล้วก็วิ่งลงมาอยู่ใไร
แล้วก็ไล่ลงมาตามบ่าขวา
อย่าให้วงเวียนหิ้งก็อุแม่เนา

ดูเอยดูแล
ผิดพลั้งหนอประการใด
เมื่อผิดคิดขอโทษ

จงดูให้แน่ประจักษ์ตา
ต้องขออภัยจงเร็วรา
ถ้ามันพลั้งไปขอขมา^{๔๔}

นอกจากเพลงเข้าผีข้างต้นแล้ว ยังมีเพลงประกอบพิธีกรรมอีกเพลงหนึ่งคือ เพลงแห่นางแมว ที่ชาวบ้านมักใช้ร้องเพื่อขอฝนในปีที่ฝนแล้ง แต่ปัจจุบันเท่าที่ทราบจะเหลือเพียงที่บ้านท่าโสม ต.ท่าโสม อ.เขาสมิง จ. ตราด ซึ่งในปัจจุบันนี้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของเพลงบอกบุญไปแล้ว ดังนั้นจึงจะขอยกไปกล่าวในบทต่อไป

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๔๔} ถอดความจากแถบบันทึกเสียงการประกอบพิธีกรรมส่งในบ้าน ของชาวของที่ทุ่งไถ่ดัก หมู่ที่ ๔ ต.ท่ากุ่ม อ.เมือง จ.ตราด วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ณ วัดสุวรรณภักดี ต. ท่ากุ่ม อ.เมือง จ.ตราด